

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Tanulmányok a nacionalizmus
kultúrtörténetéből

5.

NEMZET ÉS TUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (SZILÁGYI ADRIENN – BOLLÓK ÁDÁM)	7
GYÁNI GÁBOR: Kulturális nacionalizmus és a tudományok: a történetírás példája. A történetiség fogalma a nacionalizmuselméletek tükrében	11
SÁNDOR KLÁRA: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat	27
ANTAL ALEXANDRA: A bécsi magyar tudós társaság kapcsolatrendszerének működése a nemzetépítés szolgálatában	48
SZILÁGYI ADRIENN: A tudományos nacionalizmus szolgálatában – A 19. századi földrajztudomány a nemzetépítő diszciplínák között	58
CIEGER ANDRÁS: A „magyar génusz” és a jogtörténet nemzeti iránya	76
VARGA BÁLINT: Birodalmi és nemzeti történetírói közösségek a 19. századi Habsburg Monarchiában	102
B. SZABÓ JÁNOS: „Ez volna tehát a tér, [...], melyben nemzetünk otthon volt, mellyel midőn rombolt, alkotott”. A 19. század magyar hadtörténetírásának viszonya a 9–10. század hadtörténetéhez	125
VÁSÁRY ISTVÁN: „Nemzeti” és/vagy „nemzetközi”: a magyar orientalisztika dilemmái a 19. században	141
BOLLÓK ÁDÁM: Hódítók és meghódítottak... A magyar díszítőművészet kezdetei a 19. századi magyar gondolkodásban	155
MIKOS ÉVA: Sebestény Gyula Kelet és Nyugat között	184
SZÉKELY MIKLÓS: Vadona János japán és kínai tárgyai az egykori kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeumban	204
PAPP GÁBOR GYÖRGY: „Királyaink korának lehellete”. A millenniumi kiállítás történelmi épületei és szerepük a nemzeti identitás formálásában	224
LAJTAI MÁTYÁS: „A cigány zenéhez való viszonya”. A magyarországi cigányzene eredetének társadalmi-történelmi magyarázatai a 19. század közepének zeneelméletében	249
HAJDU PÉTER: Az új költők kitalálása	264
Abstracts	277
Szerzők	287

SÁNDOR KLÁRA

A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat

Az utóbbi szűk egy évtizedben a székely írás nyilvános viták tárgyává vált, sőt kifejezetten társadalmi ütközőpont lett: megítélése szélsőséges, használata, illetve használatának elutasítása határozott törésvonalat képez, és társadalmi konfliktusok forrása. E vitákban az akadémikus történetírás nem vesz részt, a közbeszéd diskurzusaiban pedig a székely írás „hivatalos”, történetírói történetének gyakorlatilag nincs nyoma, az „alternatív”-nak nevezett laikus elméletek azonban több variánsban virulnak, részben egymással összeegyeztethetően, részben egymást kizáró változatokban, ez utóbbiak hívei gyakran csapnak össze egymással virtuális és valós laikus fórumokon. Akik nem tartoznak a székely írás modern kultuszának ápolói közé, azok többnyire értetlenül és sokszor ellenszenvvel viseltetnek a székely írás iránt, éppen mert lényegében semmilyen ismerettel nem rendelkeznek róla, ezért elfogadják azokat az értelmezéseket, amelyekkel bizonyos szubkulturális és/vagy politikai csoportosulások megpróbálják saját identitásuk szimbólumaként megjeleníteni a székely ábécét s főként annak használatát. Az adatolható történet egyik félnek sem érdekes – sokkal inkább zavaró –, hiszen éppen az identitásépítést gátolja: azt is, amelyik a székely ábécét ősi magyar ereklyeként mutatja föl, s azt is, amely ezt elfogadva, de másik nézőpontból a modernitással és az európaisággal szemben álló maradiság és egyfajta barbár „ázsiaiság” szimbólumának tartja.

Nem ritka az ilyen jelenség akkor sem, ha a kanonizált – iskolában tanított – magyar nemzeti identitás történeti vonatkozású elemeivel van dolgunk: ezeknek sokszor komoly riválisokkal kell megküzdeniük, a „hivatalos”, történetírói, akadémiai tudományosság által szentesített történet mellett jelen vannak, sokszor sokkal elterjedtebben és nagyobb vitalitással a közösségi történetmondásban létrehozott történetek. Különösen így van ez a székely írás esetében, amely soha nem vált a nemzeti identitás szentesített elemkészletének a részévé, noha szinte predesztinálva volt rá, hogy a hunhagyományhoz szorosan kapcsolódva, azzal együtt bekerüljön a 19. század első harmadában a fontos nemzeti identitáselemek közé.

Írásomban azt vizsgálom, milyen tudománytörténeti körülmények és előzmények magyarázzák, hogy a székely írás a 19. században lényegében kiesett a történetírók által is támogatott „nemzeti történelem” lehetséges alkotóelemei közül, annak ellenére, hogy korábban az egyes korok szellemi prominensei évszázadokig dolgoztak azon, hogy a „magyar identitás” egyik fontos szimbóluma legyen.

A székely írás identitásjelző szerepe Székelyföldön

A székely írásnak egyetlen olyan ismert emléke sincs, amely valamiféle „természetes”, mindennapi funkciót tükrözne, mindössze egyetlen emléknek volna fölmutatható ilyen szerepe, a Bolognai Emlék naptárának,¹ de ez is sokkal inkább kuriózum volt saját korában is, mint egyszerű, a mindennapokban használt tárgy. Lehetne ezt azzal magyarázni, hogy éppen azért nem maradtak fenn olyan emlékek, amelyek a székely írás „hétköznapi” funkcióit őriznék, mert az ilyen jelsorok hétköznapi tárgyakra kerültek, s ezért elenyésztek, szemben a templomokban megőrződött feliratokkal. Egyelőre nem tudjuk, hogy a föltűnő emlékhiany az írás különössége, korlátozott ismerete okozta-e, vagy az, hogy a hétköznapi élet terei és kellékei nem olyan maradandók, mint a templomok – de valószínűbb, hogy a korlátozott ismertség az ok. A 16. század végére azonban már egyértelműen gyér lehetett a székely írás használata, ha nem így volna, nem lett volna szükség tankönyvre, és nem lehetett volna titkosírásként sem használni.² Az mindenestre egyértelmű, hogy a fennmaradt emlékek szerzői számára a leírt szöveg tartalma sokkal kevésbé lehetett fontos, mint az, hogy a szöveget székely betűkkel írták, azaz az írás kommunikációs funkciója másodlagos volt ahhoz az identitásjelző funkcióhoz képest, amit a székely jelsor választása mint gesztus kifejezett.

A székely írás ma ismert emlékeit két nagy csoportra oszthatjuk: az egyikbe a székelyföldi templomokban fennmaradt feliratok tartoznak, a másikba minden más emlék – ábécék, följegyzések, egy tankönyv, egy naptár, latin nyelvű könyvekbe írt glosszák, illetve még egy átok is arra az esetre, ha valaki el akarná lopni a tulajdonostól a könyvét, titkos tartalmak naplóban, versben és levélben. A kéziratban fennmaradt emlékek zöme a 17–18. században keletkezett, és nem Székelyföldön – de vannak kéziratok a 15–16. századból is –, a templomfeliratok közül a legkorábbiak a 13–14. századból valók, a legkésőbbiek a 17. század közepéről.³

A székely írás történetében mindvégig más volt az írásnak és használatának szimbólumértéke Székelyföldön, és más Székelyföldön kívül, más, ha székelyek használták, más, ha nem székelyek. Már a székely írásról szóló legkorábbi híradásokból arra lehet következtetni, hogy az írás a székely népcsoport egyik etnikai jellegű identitásjelző szimbóluma volt. A további évszázadok alatt ez a szimbólumszerep bonyolult átalakulásokon ment át. Székelyföldön folyamatosan fennmaradt, sőt elterjedtebbé vált az írás székely identitásjelző funkciója, de az aktuális történelmi háttér átértelmezte szimbolikus jelentését: használata, ismerete, a vele való foglalkozás mást jelenthetett a kö-

1 Kiadása: Sándor, 1991.

2 Ezekről alább részletesebben szó esik.

3 A székely írás történetéről és emlékeiről összefoglalóan lásd: Sándor, 2014.

zépkeri székely mesterembereknek, mást Kájoni Jánosnak, mást Trianon után, mást a Ceaușescu-időkből, és mást napjainkban, az erdélyi magyarság politikai-ideológiai tagolódásának megjelenését követően.

Németh Gyula figyelt föl arra, hogy a templomfeliratok többsége Székelyudvarhely környékén található – ezt a megállapítást az időközben előkerült emlékek sem változtatták meg alapjaiban.⁴ Azt egyelőre nem tudjuk pontosan, mi lehetett ennek a jelenségnek az oka,⁵ de az nagyon valószínűnek látszik, hogy a székelység belső presztízsvizonyaival van összefüggésben.

A templomfeliratok között vannak olyanok, amelyek alapos előkészületek után kerültek a helyükre – vagy követ kellett vésní hozzá, vagy mívesen festették a mennyezetre –, és vannak olyanok, amelyek kis fáradsággal, egyszerű eszközzel, esetlegesebben készültek – ilyenek a vakolatba karcolt feliratok. A több munkával készített feliratok mesteremberektől származnak, akik munkájukat látták el különleges kézjeggyel. A karcolt feliratok között is van hasonló funkciójú, és van olyan, amelyik egy-egy papnak a nevét tartalmazza, vélhetően olyan lelkészét, aki maga az adott templomban szolgált. Vannak olyan feliratok is, amelyek leginkább a klasszikus „itt jártam” falírkákhoz hasonlíthatók, egyetlen nevet, legfeljebb még egy szót tartalmaznak.

A templomfeliratok közös vonása, hogy mivel mindegyik valamiféle „aláírás”, tulajdonképpen már önmagában is identitáskifejezés – ez nagyon gyakori volt, az oltár mögött, a karzaton, a kevésbé szem előtt lévő helyeken a középkori templomok falait és freskóit elborítják a szövegek, évszámok, nevek, rajzok.⁶ A székely ábécé használata ehhez az identitásfelmutatáshoz ad többletet, annak megjelenítését, hogy a felirat írója különleges tudással rendelkezik – bármennyire furcsa tehát, a székely írásos templomfeliratok funkciója ugyanaz volt, ami manapság a festékekkel szórt *tagé*: megmutatni a szerző ottjártát, egyéniségét és egyben csoporthovatartozását is.

A rövid, nagyon hasonló tartalmú templomfeliratok tehát egyfajta divatot jeleznek, de semmiképpen nem azt, hogy a székely írás nagyon elterjedt lett volna: a feliratok készítői vélhetően sokkal inkább valamiféle különlegességet akartak jelezni azzal, hogy a megszokott latin betűk helyett székely írással karcolták, festették a nevüket a templom falára. Ugyanakkor azt is egyértelművé teszik a templomfeliratok, hogy Székelyföldön a székely írásnak saját hagyománya, pontosabban egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő hagyományai voltak, mai ismereteink szerint a 13. század vége és a 17. század közepe között egészen biztosan. E hagyomány nem volt kiterjedt, és nem volt „népi” sem, hiszen a feliratok készítői a latin betűvetésben is járatos írástudók – papok és mesteremberek – voltak, akik a székely betűket elsősorban nem a tartalom közlése kedvéért használták, hanem székely identitásuk fölmutatásaképpen.

4 Németh, 1945. 16.; Ferenczi, 1992. 93.; Benkő, 1996/b. 52–53.

5 Más magyarázatot javasol Kristó, 1996. 142. és Benkő, 1996/a. 80.; Benkő 2013. 56., mindkét magyarázat tartalmaz bizonytalanságokat, és vet föl további kérdéseket.

6 Entz, 1952. 131–132.

A székely írás mint a hun–szkíta származás bizonyítéka

A Székelyföldön kívüli használat identitásjelző szerepe még nyilvánvalóbb, hiszen először is át kellett értelmezni a szimbolikus jelentést, és a székelység ('székely mivolt') szimbólumából a magyarság ('magyar mivolt') szimbólumává kellett tenni az írást. Folyamatosan próbálkoztak azzal, hogy az ősinek tartott írásrendszer alkalmazását általános magyar identitáselemmé terjesszék ki, de ez soha nem sikerült teljesen. A legközelebb talán akkor jártak hozzá, amikor a 17–18. században tudományos értelemben is foglalkozni kezdtek a székely ábécével, s egyben a hungarus büszkeség egyik alapjaként mutatták föl.

A Székelyföldön kívüli használat története minden jelenleg ismert adat szerint Mátyás udvarában kezdődött, de megértéséhez ismernünk kell egy fontos előzményt, Kézai Simon kétszáz évvel korábban írt krónikájának idevágó mondatait. Kézai a huntörténetbe – közelebbről a székelyek származásáról szóló részbe – ágyazva írt a székelyek sajátos írásáról: „Megmaradtak továbbá a hunokból háromezren, akiket a futás oltalma mentett ki Krimhild csatájából, s akik a nyugat népeitől való félelmükben egészen Árpád idejéig Csigle mezején maradtak, s magukat ott nem hunoknak, hanem székelyeknek hívták. Ezek a székelyek ugyanis a hunok maradékai, akik midőn értesültek arról, hogy a magyarok ismét Pannóniába költöznek, Ruténia határainál elébük mentek a visszatérőknek, miután együttesen meghódították Pannóniát, részt nyertek belőle, de nem Pannónia síkján, hanem a vlachokkal együtt a határvidék hegyei között kapták meg részüket, így hát a vlachokkal elkeveredve állítólag azok betűit használják.”⁷

A székely írás kutatásának hagyománya szerint ez a székely írás első említése. Látjuk, Kézai kizárólag a székelyekhez kötötte az általa említett írást, és nem tudunk arról, hogy a 15. század előtt Székelyföldön kívül bárhol előbukkant volna székely ábécé vagy felirat.⁸

Thuróczy János szintén nagy figyelmet fordított a huntörténetre – érthetően, hiszen Attila országlását és birodalmát úgy állította be a krónikában, mint a krónika augsburgi kiadásában *Attila secundus*nak nevezett Mátyás uralkodásának elő- és tükörképét. Ennek megfelelően elnéző volt a hun uralkodóval szemben,⁹ és az ősi tekintett szkítákról szóló ókori források tudó-

7 Kézai, 1999. 101–102.

8 A székely ábécé jeleivel azonos jeleket tartalmazó, Alsóbűn talált 10. századi cseréptöredék jeleinek olvasata egyelőre tisztázatlan, de ábécéje lehet a székely írás előzménye. A székely írás azonban a 13. században nagyobb átalakuláson ment át, ebben az értelemben az Alsóbűi Felirat még nem az emlékekből ismert történeti székely ábécével készült, hanem annak előzményével, és elképzelhető, hogy az akkoriban a Dél-Dunántúlon élő székelyek hagyatéka. A feliratról, illetve a székely írás rétegződéséről lásd: Sándor, 2014. 103–115., 137–146.

9 Az előszóban írta: „senki nem nyert még e világi dicsőséget anélkül, hogy másoknak nyomorúságot okozott volna”, és hosszan dohogott azon, hogy Attilát „az idegen népek gyűlölködése fosztotta meg” attól, hogy tetteihez méltón dicsőítsék (Thuróczy, 2001. 9–10.).

sításából szintén csak a szkítákat kedvező színben feltüntető részeket emelte át munkájába. Thuróczy a huntörténetben sok kiegészítéssel, de a lényegi üzenetet illetően elég hűen követte Kézai Simon gestáját, ezért is föltűnő, hogy a székelyekről és írásukról egészen másként vélekedett, mint elődje. A székelyek saját írását például érvként használta az ellen a vád ellen, hogy a hunok bárdolatlan barbárok lettek volna. Művének előszavában egyértelműen a hunok örökségeként írta le a székelyek ábécéjét: „hiszen a mi korunkban is ugyanennek a népnek egy része, amely az erdélyi vidékeken él, valamilyen jeleket vés fába, s az efféle rovást úgy használja, mint a betűket”.¹⁰

A székelyek írása az előszó után a huntörténetben is előkerül, ugyanott, ahol Kézainál – mégis nagyon eltérve elődje krónikájától. Kézaival ellentétben, aki szerint a székelyek „keveredtek a vlahokkal”, Thuróczy éppen azt emelte ki, hogy az ő népük „nem keveredett idegen vérrel”, s hogy erkölceikben is szigorúbbak, szokásaikban is mások, mint a többi magyar. Betűiket sem holmi oláh írásnak tartja, hanem a hun örökség megőrzésének: „Ők még nem felejtették el a szkíta betűket, nem is használnak tintát és papírt, hanem botokra vésik azokat rovás módjára.”¹¹ Thuróczynál még két figyelemre méltó újdonságot találunk a székely írással kapcsolatban. Az egyik az az igyekezet, amellyel kiemelte a székelyek szigorú erkölceit, és hogy „nem keveredtek idegen vérrel”. Ezzel a székelyeket éppen Kézai eredetközösség-elméletébe illesztve értékelte nagyra, ellenkezőjére fordítva Kézai vélekedését, aki a székelyek által használt betűket kifejezetten a vlahokkal való keveredésükből származtatta. A másik újdonság: Thuróczy volt az első, aki a székelyek által használt írásrendszert kifejezetten fába rótt írásnak nevezte, és a szkíta–hun hagyományhoz kötötte.

Bonfini Thuróczynál sokkal nagyobb önállóságot mutatott Magyar történetében, forrásait nemcsak jelentősen kiegészítette a korábbiaknál sokkal bőségesebb nyugati irodalommal, hanem át is értelmezte. A székelyekről és írásukról szóló részben viszont csaknem szó szerint emelte át Thuróczy szövegét: „Ezek [a székelyek] idegenekkel ma sem kötnek házasságot, és különböznek a többi magyartól. Szkíta betűik vannak, amelyeket nem papírra írnak, hanem rövid pálcikába rónak, és kevés jellel sok gondolatot fejeznek ki.”¹² E hozzátoldás, amellyel Bonfini kiegészítette a Thuróczytól származó értesüléseket, vagy a magánhangzók elhagyásának lehetőségére, vagy a betűk összevonására utalhat, s arra enged következtetni, hogy Bonfini Thuróczyn kívül más forrásból is tájékozódhatott a székelyek írásáról, vagyis az udvarban nyilván nem Thuróczy volt az egyetlen, aki tudott és beszélt róla.

A Mátyás-udvarhoz köthető még egy olyan emléke a székely írásnak, amely nem pusztán a külön írás meglétére hívja föl a figyelmet, hanem kifejezetten azt állítja a középpontba, hogy a székelyek fába rótták a betűiket. Ez az

10 Thuróczy, 2001. 10.

11 Thuróczy, 2001. 58.

12 Bonfini, 1995. 154.

emlék a székely írás legrégebb ismert ábécéje, a Nikolsburgi Ábécé. Az ábécét lejegyző Philipus de Penczicznek közvetlen kapcsolatai voltak az udvarhoz, s minden bizonnyal jó ismeretségben volt a király bizalmasával, a szintén morva Filipec Jánossal, aki a brünni nyomdát alapította, ahol Thuróczy krónikáját nyomtatták. Mindezek alapján nagy biztonsággal mondhatjuk, hogy Mátyás udvarában a hunhagyománnyal összefüggésben virágzott ki a székely írás kultusza, melynek része volt, hogy ez az írás az ősi hun–szkíta örökség maradványa, s az ősiséget bizonyító körülmény, hogy ezt az írást nem papírra írják, hanem fába róják. Ebben az első időszakban tehát Mátyás és ideológia-teremtő udvari emberei számára a székely írás egyértelműen a hun leszármazás bizonyítéka volt.

Oláh Miklós Thuróczyt másolta a székelyek kiválóságának hangsúlyozásában és az írásukra vonatkozó megjegyzésben, azzal a kiegészítéssel, hogy „gondolataik és közlendő akaratuk kifejezésére a papíron, tintán és más nyelven használatos betűiken kívül fapálcikákra vésnek bizonyos, számukra érthető jeleket, és ezeket a rovátkolt pálcikákat a barátok és szomszédok üzenet vagy levél gyanánt használják”.¹³ Nem sokban változtatott Thuróczy szövegén Székely István sem: „kik még most is különböznek a többi magyaroktól törvényekkel és írásokkal, kik Hunniabeli módra székely bötüvel élnek” – írta,¹⁴ noha neki saját tapasztalata is lehetett (volna) a székely írásról, hiszen Udvarhelyszékből, Bencédről származott, arról a területről, ahol a székely írásos emlékek túlnyomó többségét fölfedezték.

A székely írás mint a héber rokonság bizonyítéka

A Nikolsburgi Ábécével egy lapon szereplő héber ábécé létrehozásának motívációjáról egyelőre nem sokat tudunk. A 16. századi humanisták munkáiban azonban a század végére a hun származás bizonyítása mellett hangsúlyosan megjelent a székely írás egy másik funkciója: a korabeli európai gondolkodásnak megfelelően a magyar nyelv héberhez való hasonlatosságának és régiségének, s ezzel az egykori magyar – azaz hun és szkíta – kultúra ősiségének és dicsőségének hirdetőjévé vált.

A székely írást elsőként Verancsics Antal hasonlította a héber íráshoz, igaz, talán még nem elsősorban a héber–magyar nyelvrokonság alátámasztásaként, inkább az írásirány egyezése alapján, hiszen nemcsak a zsidók, hanem az egyiptomiak és a törökök írásával is párhuzamba állította: „Betűk gyanánt bizonyos jegyeket metszenek kocka módjára négyszegletűvé faragott botokra, s a sort, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök, jobbról balra viszik; egy, legfőlebb két ilyen sor, némi pontok hozzátételével, a jegyek számához képest, igen sok értelmet ad. Földieik széltére azt beszélnek, hogy a hunok is eze-

¹³ Oláh, 2000. 98.

¹⁴ Székely, 1960. 143.

ket az írásjegyeket használták.”¹⁵ Verancsicsnak ez a jólétesültsége megtévesztő: nem valószínű, hogy valóban ismerte volna a székely írást. A néhány pontról és a sok értelem kifejezéséről szóló megjegyzésének valószínűleg Bonfini volt a forrása, de „pontok” Bonfininál nincsenek, emlegetésük Verancsicsnál viszont már kapcsolatban lehet a bibliai héber írás magánhangzójelölési sajátosságával, a pontozással.¹⁶

A 16. század végére határozottá és egyben általánossá vált a székely írás és a héber ábécé összekapcsolása. Szamosközy István szerint a székelyek a „latinon kívül saját betűket, jobban mondva betűféle jeleket is használnak, amelyek már náluk is elavultak, és a felejtés miatt elenyésztek. E jeleket lehántolt és négyzetesre faragott pálcákra bicskaheggyel vésik úgy, miként hajdan Szkítiában közölték egymással a mondandójukat. Ezeket a betűket jobbról balra haladva helyezik el, a zsidók gyakorlata szerint, amiből felismerhetjük eredetét.”¹⁷ Itt tehát már biztosan nem pusztán az írásirány azonosságáról van szó, Szamosközy a székely írást kifejezetten a korban elterjedt nézet igazolásának látta, mely szerint a magyar nyelv a héber nyelv rokona.¹⁸ Sőt Szamosközy a székelyek beszédét is a héberhez hasonlította: úgy vélte, eredeti, keletről hozott nyelvük nyomai ma is hallhatók beszédükön.¹⁹

A székely írásról szóló első hosszabb, tudományos igényű megjegyzéseket tartalmazó összefoglalást kortársa, Baranyai Decsi János írta Telegdi János „tankönyvéhez” írt előszavában.²⁰ Decsinél három gondolat kapott nagy hangsúlyt: az ősi eredetből fakadó nemzeti büszkeség, a keleti származás tudata és az isteni kiválasztottság hite. A három gondolatot egymásból vezette le, s mindennek bizonyítékaul a székely írás szolgált. Úgy vélte, ez tanúskodik a magyarok egykori hadi dicsőségéről és kulturális nagyságáról, arról, hogy a magyar nép igen régi, és a kelet-ázsiai szkítáktól származik. A „mi betűink”, azaz a székely írás bizonyítja, hogy a szkíták a görögöknél korábban rendelkeztek magaskultúrával, hogy „Isten népéhez sokkal közelebb állottak, és hogy a régi bölcsészet a héberektől az ázsiai népekhez és csak ezektől került végre a görögökhöz”.²¹ A székelyeknél megőrzött régi írás a bizonyosság

15 Szalay, 1857. 145–146. Az idézett szöveg Sebestyén Gyula fordítása (Sebestyén, 1915. 34.) lényegében azonos Szabó Károlyéval (Szabó, 1866/a. 120.). Jelentősen eltér viszont ezektől Sebők Ferenc fordítása (Kordé, 2002. 147–148.) – ez utóbbinak a székelyek írására vonatkozó része valószínűleg félreértelmezésen alapul.

16 A szakirodalomban elterjedt fölfogás szerint a szóelválasztó pontokra gondolhattok – ezeket nemcsak a latin, hanem a keleti türk feliratokban is megtaláljuk, a mai szóköz funkcióját töltötték be, de nehéz úgy értelmezni őket, hogy „sok értelmet” fejeznek ki.

17 Kordé, 2001. 151.

18 A héber–magyar nyelvrokonság kérdésének alapos tárgyalását lásd: Hegedűs, 2003.

19 Kordé, 2001. 151.

20 *Rudimenta Priscae Hunnorum [s. Siculorum] linguae breuibus quaestionibus ac responsionibus comprehensa* (A hunok [avagy székelyek] régi nyelvének elemei rövid kérdések és válaszok formájában összefoglalva). Eredeti kézirata nem maradt fenn, de több másolatát is ismerjük. Részletesebb bemutatása: Sándor, 2014. 236–246.

21 A Baranyai Decsi előszavából vett idézeteket Sebestyén, 1915. 96–98. fordításában közlöm.

arról, hogy a magyar nyelv és nép a héber rokona, s hogy mint ilyen, „Istennek kedves”. Decsi szerint ennek a székely ábécén kívül más bizonyítékai is vannak: „kijetésünk, írásunk és szóhajtogatásunk módja közös a héberekével, hanem számtalan szavunk is van, melynek úgy a hébereknél, mint nálunk, majdnem azonos jelentése van”. Innen már csak egyetlen logikai lépés az az egyébként a korban szintén közismert gondolat, hogy a magyar is Isten választott népe, végül ebből vezette le, hogy magyar fegyverektől kell elesnie a Török Birodalomnak. Decsi arra hívta föl olvasóit, hogy ha már „hazánkat javarészt elvesztettük, és ha csak az isteni kegyelem meg nem könyörül, úgy látszik, elvesztjük az egészet – legalább nyelvünket, történetünket és írástudományunkat örökítsük meg”.

Míndezen alapján Baranyai Decsi János szó szerint mindenkinek ajánlotta a székely írás elsajátítását, és bár nem előzmények nélkül, de ő építette be először expliciten a magyar identitástudatba: „ezen betűket nemcsak arra tartom érdemeseknek, hogy minden iskolában tanítsák és a gyermekekbe csepegtessék, hanem arra is, hogy minden rendű honfitársunk, gyermekek, öregek, férfiak, asszonyok, nemesek és parasztok, egy szóval: mindazok, kik azt akarják, hogy magyarnak neveztesse, tanulják meg”. Baranyai Decsi ajánlásából az is kiderül, hogy kortársai között nem mindenki vélekedhetett hozzá hasonló lelkesedéssel és elismerően a székely írásról, nem véletlen, hogy a „hun–szkíta” ábécé védelmével kellett kezdenie előszavát: „nem kételkedem ugyan, hogy sokak előtt kicsinyesnek és gyermekiesnek látszik az időt ezen betűk terjesztésével és tanulásával tölteni: én mégis teljesen ellenkező véleményen vagyok, és a dolgot méltónak tartom arra, hogy ne csak a mi népünk, hanem a külföldi nemzetek is megismerjék”.

Azt a gondolatot, hogy a székely és a héber írás hasonlósága a magyar és a héber nyelv rokonságának fontos bizonyítéka, Bél Mátyás dolgozta ki leg részletesebben *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio* (Értekezés az ősi hun–szkíta írásról) című könyvében.²² Ebben a „hun–szkíta” írás valódisága mellett foglalt állást, és hevesen elutasította azt az akkoriban már föl-fölbukkanó nézetet, hogy a hunoknak nem lett volna saját írásuk. Közölte és tüzetesen összevetette a héber betűkkel a székely ábécé egy kései, Telegdi János tankönyvére visszamenő változatát, és hosszasan fejtegette, hogy a székely írás tanúsága szerint a magyar nyelv keleti eredetű, s igen közel áll a Babel előtti nyelv tisztaságát legjobban őrző héberhez.

Bél székely írásra vonatkozó nézetei a magyar nyelv és nép eredetéről vallott gondolataihoz illeszkedtek: Bél szerint a szkíták és a hunok utódai, azaz Noé fiai közül Jáfet rokonságába tartoznak, és mivel szkíta ősök nem vettek részt a bábéli torony építésében, nyelvük – és magyar utódaik nyelve is – közelebb állt a legősibb, legtisztább nyelvhez, mint más népeké. Bél tehát nem egyszerűen a héberből, hanem az őshéberből vezette le a ma-

---

22 Bél, 1718.

gyart, s tézisei igazolására egy több száz címszóból álló héber–magyar etimológiai szótárt is írt.²³

A magyarok szkíta örökségét és a székely betűket kapcsolta össze azzal is, hogy a Jáfet dédunokájának tartott szkíta ős, a legenda szerint az írást megalkotó *Fenesius* (*Fenisius*) nevét a magyar *fényes* szóval azonosította: szerinte ez bizonyította egyrészt a szkíta–magyar leszármazást, másrészt így megvolt a székely írás elődjének tartott szkíta írás feltalálója is.²⁴ Különösen foglalkoztatta, miért tűnt el az ősi írás. Csécsi János alapötletét fejlesztette tovább: úgy vélte, hogy már Géza fejedelem korában elkezdődhetett a magyarok eredeti (hun–szkíta) írásának betiltása, merthogy az ősi betűk a régi valláshoz kapcsolódtak – és a tilalom folytatódott az utódok alatt is. Példának a svédek hozta, akik egyik tudóstársa szerint tiltották a rúnákat, másrészt az Árpád-házi királyok pogánykodást büntető törvényeire hivatkozott, s szerinte csak azért maradt ki a lajstromokból a „hun betűk” tilalmának följegyzése, mert a korabeli tudósok nem jártak el kellő gondossággal.²⁵

A székely írás mint a műveltség jelzője

Az, hogy tankönyvet – az imént említett *Rudimentát* – kellett kiadni a székely írás terjesztésére, már önmagában is mutatja, hogy használata igen szűk körre korlátozódhatott. Szenci Molnár Albert 1610-ben kiadott latin nyelvű magyar nyelvtanában azt kérte honfitársaitól, különösen a székelyektől, hogy akinek van ismerete a székely írásról, az hozza nyilvánosságra, mert ő ezt az írást soha nem látta, és nem is ismer olyat, aki látta volna – ő maga csak Székely Istvánnál olvasott róla. Ugyanakkor Telegdi és Decsi azt mégis elérték, hogy a székely írás ismerete és gyakorlása lassan elterjedjen: a 17–18. században keletkezett emlékek nagyon kevés kivétellel végső soron a *Rudimenta* betűsorára mennek vissza. Ezek között külön csoportot alkotnak a peregrinus diákok székely írásos ábécéi, naplóbejegyzései: úgy tűnik, egy időben divat volt a székely ábécét valamiféle műveltségjelző tudásként fölmutatni.

Az első ismert, székely írást tartalmazó napló tulajdonosa Miskolci Csulyak István volt. Csulyak 1605 és 1610 között sűrű levelezésben állt Szenci Molnár Alberttel, így elképzelhető, hogy éppen számára jegyzett be naplójába két, csaknem egyforma székely ábécét. Ezek Telegdi betűsorára vezethetők vissza. Arról nincs tudomásunk, vajon elküldte-e ezeket a betűsorokat Szenci Molnárnak is, mert levelezésük 1610-ben megszakadt, és mivel az ábécék a napló végén vannak, keletkezésük idejéről is csak annyit tudunk, hogy vala-

23 Kiadása: Komlóssy, 2010.

24 Bél őstörténeti nézeteinek elemzése: Tóth, 2012. *Fenisius* nevében a görögöket az írásra tanító legendabeli *Phoenix* nevét ismerhetjük föl.

25 Bél munkájának külföldi forrásairól: Komlóssy, 2006, a magyar előzmények felsorolásában több pontatlansággal, de hasonlóan: Komlóssy, 2008.

mikor 1601 és 1638 között írták őket. Csulyak naplójában van még két székely írással készült bejegyzés, ezek nem tőle származnak. Az egyiket Csulai György (1650-től erdélyi református püspök) készítette még 1644-ben, ez egy újszövetségi idézet, magyarul, székely betűkkel írva: *Egy dolog szükséges*. Az idézet Lukács evangéliumából való (10:42), a vizsolyi biblia nyomán a 17. századi bibliákban *De egy a szükséges dolog* formában szerepel. Ezért javította jóval később, 1715-ben egy Huszti Zsigmond nevű lelkész szintén székely jelekkel az általánosan ismert magyar szövegre.²⁶

Miskolci Csulyak István fia, Gáspár külföldi tanulmányai alatt, a franekeri egyetemen ismerkedett meg Kismarjai Veszelin Pállal, és az ő emlékkönyvének 297. lapjára, 1654. február 3-án latin és magyar nyelven emlékszöveget jegyzett be, a magyar részt székely betűkkel: *Légy hű mind haláliglan és tenéked adom az életnek koronáját*.²⁷ Ugyanebbe az emlékkönyvbe Veszelin egy másik társa, Komáromi Csipkés György is írt székely írásos bejegyzést. Ez a 241. lapon található, 1653. március 12-én kelt, héber, görög, latin és magyar szövegéből a magyar rész székely betűs: *elég énnékem az Isten kegyelme, te esmérd meg magadat*.

A diákságot, legalábbis egy részüket még egy évszázaddal később is foglalkoztatta a székely ábécé, legalábbis Nagyenyeden 1715-ben másolta le Borberek István a *Rudimentát*, s a század végéről is van könyvbe bejegyzett ábécé és Miatyánk. Valószínűleg igaza van Musnai Lászlónak abban, hogy a diákok büszkéek voltak az írás régiségére, kulturális kincsként kezelték, de egyben nyilvánvaló volt ritkasága is, ezért titkosírásnak is kiválóan alkalmas volt. Éppen Borberek bejegyzéséből derül ki, hogy ilyen célra is használhatták, mert Telegdi János munkája alá, miután a másolatot a *vége* szóval, névvel, dátummal lezárta, még egészen szokatlan, bizonyosan titkosírásból vett magánhangzójeleket is írt.²⁸ A diákság érdeklődésének egyik megnyilvánulása az a bejegyzés is, amelyet 1752. október 15-én egy debreceni diák, Németi Sámuel jegyzett be a több magyar kollégiumot is végiglátogató svájci Petrus Dominicus Rosius à Porta *album amicorum*ába: *sok nyomorúságok által kell minökünk az Istennek országába bémenni*.²⁹

A székely írás a magyar nyelvtanokban

A székely írás kérdése a történeti jellegű munkákból a 17–18. századra átkerült a grammatikákba. A humán diszciplínák egyre erőteljesebb szétválása és a humanisták fokozott anyanyelvi érdeklődése mellett talán Telegdi nyelvkönyvszerűen fölépített munkája is szerepet játszott ebben.

26 Miskolci Csulyak István székely ábécéiről Jakubovich Emil (Jakubovich, 1935. 12–14.) adott hírt, naplóbejegyzéseiről Benkó Elek (Benkó, 1994).

27 Szabó, 1866/a. 128.; Sebestyén, 1915. 111.; Jakubovich, 1935. 14.

28 Musnai, 1936. 230.

29 Rosius à Porta emlékkönyvét Jan Andrea Bernhard (Bernhard, 2001.) adta ki, az idézett székely betűs szöveg a 79. oldalon olvasható.

Először Geleji Katona István Gyulafehérváron 1645-ben kiadott *Titkok titka* című munkájának függelékeként megjelent, magyarul írt nyelvtanában, a *Magyar grammatikáskában* találkozunk vele. A kontextus – nyelvtankönyv – új, de a székely írásról megfogalmazott vélemény csak részben az: Katona a magyar nyelv ősiségének igazolását látta abban, hogy a székely írás jobbról balra halad, szerinte ezeknek a „tulajdon saját régi bötüknek” „sem a Sido, sem a Görög, sem pedig a Deák bötükvel semmi hasonlatosságok nincsen”, és a magyar nyelv is egészen különleges és ősi, csak a héberrel rokon – hiszen a kor magyar tudományos fölfogása szerint azzal minden nyelv rokon.³⁰

1655-ben adták ki Utrechtben Komáromi Csipkés György *Hungaria illustrata (Hungaria bemutatása)* című, latinul írt magyar nyelvtanát, két évvel az után, hogy székely írással bejegyzést írt Veszelin Pál emlékkönyvébe. A nyelvtan bevezetésében Csipkés lényegében Decsi tételét ismételte meg arra vonatkozóan, hogy a magyar nyelv a keleti nyelvek közé tartozik, és ennek bizonyítéka az, hogy a székely írás is jobbról balra halad, mint a héber, a káld, a szír, az arab, a perzsa és a török.³¹

A székely írás grammatikákban való tárgyalásának hagyománya folytatódott Csécsi János 1708-as nyelvtanában – ő is úgy vélte, hogy a magyarok Székétiában saját betűikkel éltek, a székelyek írása ennek maradványa: „Megbízható hagyomány, hogy a magyarok Székétiában saját abc-t használtak, az írással jobbról balra haladva, a héberek és más keleti nyelvek módjára. Ennek az írásnak az emlékei, úgy tartják, ma is kétségtelenül megvannak az erdélyi székelyeknél, noha írni már kevesen tudják.”³² Vélhetően Csécsi volt a forrása annak a mára folklorizálódott, Bél Mátyás kapcsán már idézett nézetnek is, hogy a keresztény papok üldözték az ősi pogány írást: szerinte a „magyarok, elhagyván már évszázadok óta azon betűket, melyeket Székétiában használtak, ahonnan jöttek, helyettük latin betűkkel élnek, mint sok más nemzet Európában. A magyarok ezen cselekedete, úgy vélem, a kereszténység felvételéből következett, megutálva nemzetségük vallását, amit addig követtek; avagy pedig a dolgaik sokféle megváltozása hozta ezt, és az, hogy a rómaiak igája alá kényszerültek, akik, miként törvényeket szabtak és parancsokat adtak a legyőzötteknek, úgy mindezeket latin nyelven és betűkkel akarták adni.”³³

A nyelvtanba illesztés hagyományának kései folytatása Gyarmathi Sámuel 1794-ben kiadott *Okoskodva tanító magyar nyelvmester* című nyelvtana Bél Mátyás ábécéjével és a Csíkszentmihályi Felirat fametszetes nyomatával és megfejtési kísérletével, amire később még röviden visszatérünk.

30 Geleji Katona, 1906. 5.

31 Szabó, 1866/a. 126–128.

32 Csécsi, 2009. 19.

33 Csécsi, 2009. 19.

A székely írás mint különlegesség – vagy különtség?

A fennmaradt emlékek száma és a székely írás használatának története arra enged következtetni, hogy ezt az írást ma ismert története során sosem használták széles körben. Éppen ez tette lehetővé azt, hogy különleges identitás-, később műveltségi elemként tudják fölmutatni. A 16. század végén – amikor Telegdi János és Baranyai Decsi úgy ítélte meg, hogy itt az ideje a teljes feledéstől tankönyvvel megmenteni a székely ábécét – ismerete olyan ritka lehetett, hogy titkosírásként is alkalmazható volt.

Szamosközy István nemcsak a föntebb idézett sorokkal hívta föl a figyelmet a székely írás hébernek vélt leszármazására, hanem maga is használta az írást, amikor különösen érzékeny tartalmú szöveget akart megörökíteni. E följegyzéseit igen fiatalon írta: az egyiket 1587-ben, ebben Báthori Zsigmond nevelőjét, Gálfi Jánost és Bocskai Erzsébetet, Zsigmond anyját hozta hírbe, s a pletyka kulcselemeit – ki kivel mit csinált – székely betűkkel írta bele az egyébként latin betűs, de szintén magyarul írt szövegbe. Szintén a titkosítás volt a székely betűk funkciója abban a versben is, amelyet Szamosközy latinul és alapvetően latin betűkkel írt, s amelyben II. Rudolfot becsmérelte oly módon, hogy a székely betűkkel írt részek egy laudációként is értelmezhető szöveget egészítenek ki úgy, hogy a vers egésze keményen megfogalmazott vádak tömegévé válik.³⁴

Szintén veszélyesnek ítélt tartalom elrejtésére alkalmazta a székely jeleket Zakarjás János, jezsuita misszionárius abban a Peruból 1756-ban írt levélben, melyet rendtársának, Bartakovics Józsefnek küldött. A latin nyelvű levélben a spanyolok kegyetlenkedéseiről számolt be, s nyilván attól tarthatott, hogy ha levele illetéktelen kezekbe kerül, bajt hozhat rá is, mert a kulcsszavakat székely írással írta. Félig-meddig titkosnak nevezhető az a följegyzés is, amelyet Gödri János, brassói magyar evangélikus pap írt az eklézsia Protocolumába 1785 októberében arról, hogy az oltár fölüjítására egy bizonyos Pál Judit adományozott pénzt.³⁵ A lelkész azért székely írással jegyezte föl az adományozó nevét, mert az meg akarta őrizni névtelenségét.

A székely írás tudományos vizsgálatának kezdetei

A 18. század második felében bekövetkezett történetírói szemléleti fordulat a székely írás kutatásában is megtörtént: többen foglalmaztak meg sürgető programot emlékek föl kutatására – egyiknek sem volt különösebb hatása. Ez a székely írással való foglalkozást azért sújtotta erősen, mert a század közepéig

³⁴ Sándor, 2014. 231–236.

³⁵ Ferenczi, 1992. 62.

lényegében csak a krónikási hagyományra és Telegdi tankönyvére lehetett támaszkodni, igazi székely emléket nem ismertek. Ezért egyre erősödtek a kételkedő hangok, s egyre nagyobb elszántság kellett a székely írás hitelének védelmezéséhez – vagy a korábbinál módszeresebb vizsgálat.

Bod Péter az utóbbival próbálkozott. A *Magyar Athenas* előszavában 1766-ban teljes hosszában közölte Baranyai Decsi *Rudimenta*-előszavát, s azt is hírül adta, hogy könyvet készül írni a székely írásról.³⁶ Bár a könyv végül nem született meg, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban őriznek Bod Pétertől egy székelyekről szóló kéziratot, amely a *Siculico Hunno-Dacica* címet viseli,³⁷ s melynek 14. fejezetében a szerző a székelyek írásának eredetével, a szkíták és hunok írásbeliségével foglalkozik terjedelmes leírásban. Úgy tűnik, Bod az eredetről szóló értekezés megírása mellett további anyaggyűjtést is folytatott a székely írásról szóló könyvéhez: a marosvásárhelyi Tékában két, egymással csaknem megegyező kéziratgyűjtést őriznek, mindkettő kilenc – különböző utakon, de Telegdi könyvéből másolt – ábécét tartalmaz, valamint Telegdi János ábécéskönyvének hiányos másolatát és a Csíkszentmihályi Felirat két-két másolatát és megfejtését. Azért gondolhatjuk, hogy Bod tervezett könyvének nyersanyagát őrizte meg a Téka, mert az egyik másolatra készítője, a saját nevét is megörökítő Bardócz Pál ráírta, hogy „Bod Péter ur írásából minden Változtatás nélkül” írta le. A másik kéziratban Teleki Sámuel kézírása ismerhető föl.³⁸ A két másolatban is fennmaradt kéziratgyűjtés szerzője – tehát vélhetően Bod – már ekkor fölhívta a figyelmet a nem sokkal korábban ismertté vált (de akkor még megfejtetlen) keleti türk feliratok betűinek és a székely ábécének a hasonlóságára. A két marosvásárhelyi másolat egyik forrása is megvan talán, mert Nagyenyeden őriznek egy *Rudimenta*-másolatot Bod Pétertől.³⁹

A vélhetően Bodtól származó kéziratgyűjtés nem véletlenül tartalmazta a Csíkszentmihályi Felirat másolatait: Bod Bél Mátyás tanítványának, Cornides Dánielnek a kérésére próbálkozott meg a felirat megfejtésével 1768-ban – Cornides később Bod tanítványának, a koronaőr és könyvgyűjtő Teleki József grófnak lett a titkára. Hagyatékában több levél is fennmaradt, melyet kortársaihoz intézett a székely írás valódiságát bizonygatva. Erre azért volt szükség, mert a 18. század második harmadától többen is megfogalmazták, hogy a székelyek írása csak kései koholmány – erre gyanakodott a jezsuita Timon Sámuel, és a glagolita betűk rovásra szögletesített változatának tartotta a székely ábécét Gottfried Schwarz. A székely írással kapcsolatban kételyeket megfogalmazó legnagyobb tekintélyű tudós Pray György volt: szerinte a székely betűsor sokkal inkább a gótok betűihez hasonlított, erősen különbözik viszont

36 Bod, 2003. 21.

37 Tf-1028 Ms. 18. sz.

38 Ferenczi, 1992.; Ferenczi, 1997.; Ferenczi, 1988.

39 Sőt, Bod Péternek saját készítésű székely betűs felirata is volt: a fogarasi templom oldalán, a Bethlen Kata emléktáblájára faragott vers alá székely betűkkel vésette: „Bod Péter készítette Igenben” (Szabó, 1866/a.; Szabó, 1866/b.; Sebestyén, 1909. 265.).

a Strahlenberg által közzétett „scytha-mongol” betűktől⁴⁰ – Pray itt a keleti türk írással készült, Strahlenberg által közzétett föliatokról beszélt,⁴¹ azaz épp az ellenkezőjét gondolta, mint Bod Péter, nézete pedig azért különösen érdekes, mert az ő köréhez tartozott a székely írás egyik legszorgalmasabb támogatója, Cornides Dániel.

Cornides, Bod Péterhez hasonlóan, megpróbálta egybegyűjteni azokat a korábban is létező emlékeket vagy akár az addigra elveszett emlékek másolatait, melyeket hite szerint székely írással írtak. Tervezett munkáját végül nem nyomtatták ki, de listája fennmaradt a piarista Hájos István Gáspárhoz írt levelében. Ugyanebben a levélben szerepelt a Csíkszentmihályi Felirat másolata és az a megfejtés is, amelyet Bod Péter készített a felirathoz Cornides kérésére.

Cornides levelét Hájos 1781-ben összeállított, *Litteraturae Scythico-Magari-cae Monumentum (A szkíta–magyar írás emlékműve)* című terjedelmes tanulmányába építette be. Hájost szintén igen foglalkoztatta a székely írás, és Bélhez hasonlóan arra kérte kortársait, kutakodjanak környezetükben, tud-e valaki olyan írásról, mely a székelyek betűivel készült. Kérdésére-kérésére nemigen kapott biztató választ, de egy ferences szerzetes, Blahó Vince küldött neki egy ábécét, melyet korábban a székelyudvarhelyi konvent jegyzőkönyvéből másolt ki – az ábécé Telegdi betűsorát követi, és a csíksomlyói *Historia Domus* megjegyzése szerint Gyalakutai Lázár Imre kéziratai között találták.⁴²

Hájos nemcsak Cornides székely írásra vonatkozó nézeteit idézte, hanem egy másik, szintén kéziratban maradt munkát is, Horváth Benedekét, aki Bathyány Lajos nádor fiainak székely származású piarista nevelője volt.⁴³ Horváth magyar nyelvtant írt, ennek kéziratában mesélte el, hogy anyai nagyatyja, aki valamikor a 17. század közepe táján születhetett, még iskolában tanulta a székely betűket. Ugyanebben a kéziratban található a Csíkszentmihályi Felirat másolata, valamint három székely ábécé, amelyből kettőt Kájoni János Szárhegyen őrzött hagyatékában talált meg Horváth Benedek, s a harmadikat is Gyergyóban másolta.

Horváth küldte tovább a Csíkszentmihályi Feliratot rendtársának, Dezsericzky József Incének. Dezsericzky révén 1753-ban így végre nyomtatásban is megjelent a székely írás elsőként megismert emléke, s a fametszetes nyomatnak köszönhetően a szélesebb közönség is megismerhette magát a feliratot. Dezsericzky újra kiadta Bél ábécéjét is, a székely írásról kialakított véleményében részben szintén hozzá kötődött: szerinte is egyszerre a hun örökség és

40 Timon és Schwarz véleményét lásd: Szabó, 1866/b. 240–241. Pray vélekedését szintén Szabó, 1866/b. 248–249. ismerteti.

41 Strahlenberg, 1730.

42 Szabó, 1866/a. 139. Ezt a betűsort Kájoni János is lemásolta, s minderre már 1777-ben fölhívta a figyelmet a csíksomlyói kolostor történetírója, Loseiner Leonárd abban a kéziratában, amelyben a székely írásról szóló ismereteket foglalta össze az utódok kedvéért, hogy ne kelljen bajlódniuk a majdan előkerülő feliratok kibetűzésével (lásd: Sebestyén, 1915. 130.; Benkő, 1996/b. 33.).

43 Szabó, 1866/b. 137.

a héber rokonság bizonyítéka a székely ábécé, a magyar királyok sora Noéra és Jáfetre vezethető vissza, s a királyok rendjét a székelyeknél megmaradt ősi írással jegyezték le az egykori magyarok. Dezsericzky úgy vélte, Attila udvarában is használták a székelyek által megőrzött „szkíta” írást, sőt maga a fejedelem is élt vele.⁴⁴

Valamivel kritikusabban viszonyult Bél Mátyáshoz Wallaszky Pál, aki egész fejezetet szentelt a székely írásnak 1785-ben, majd 1808-ban kiadott irodalomtörténeti összegzésében (*Conspectus rei publicae literariae in Hungaria* – kb. *A magyarországi írástudók köztársaságának tükre*). Elsősorban Bél Mátyás és Hájos István Gáspár műveiből merített, de nevetségesnek minősítette Bél *Fenisius*ra vonatkozó gondolatait. Azt sem találta bizonyosnak, hogy Bél a „valódi” székely betűket közölte, azt viszont átvette tőle, hogy a székely írás az idegen keresztény papok miatt veszett ki, akik latinnal helyettesítették.⁴⁵

A 18. században nem véletlenül szorgalmazták többen is, hogy a kortársak keressenek, kutassanak föl feliratokat, emlékeket: az egyetlen ismertté vált felirat fölfedezése után eltűnt a csíkszentmihályi templomból, csak a másolata maradt meg, s az emlékhiany nem kis fejtörést okozott az adatokra, forrásokra egyre érzékenyebb 18. századi tudományos gondolkodásnak. A lelkesült tudós kezdeményezések ellenére a székely írás körül nem szűntek a kételyek. 1794-ben jelent meg Gyarmathi Sámuel *Okoskodva tanító magyar nyelvmestere* a Bél-féle ábécével és a Csíkszentmihályi Felirattal – ez utóbbival, reményei szerint, végleg bizonyítva, hogy a székelyek ábécéje nem valamiféle koholmány. Szavai szerint azért közölte a feliratot, „hogy legalább bédughasuk – úgymond – szájokat azoknak az idegen nyelvű, magyarok ócsárlóinak, a kik méltatlanul azt csevegik (minthogy ők nem látták az efféléket), hogy a régi magyaroknak tulajdon ősi betűjük sohasem lett volna”.⁴⁶

A székely írás kutatása a 19. század első felében

Cornidesnek és Gyarmathinak okkal kellett annyit hadakoznia a kétkedőkkel: a 18. század második felében föllelt és kiadott történeti források, az izmosodó forráskritika, az összehasonlító történeti nyelvészet kialakulása a következő századra lassacskán kidöntötte a székely írást támogató, egykor robusztus pilléreket.

A székely írás a megelőző korok néhány elhivatott tudósának lelkesült próbálkozásai ellenére sem tudott soha széles körben elfogadott magyar identitást jelző szimbólummá válni. Erre utoljára éppen a 19. század első felében lett volna esélye, hiszen a hunhagyomány túlélte, hogy a történeti érdeklődés egy időre némiképpen hanyagolta Attilát, és a nem sokkal korábban föllelt

44 Dezsericzky, 1753.

45 Szabó, 1866/b. 246–247.

46 Gyarmathi, 1794.

Anonymus-Gesta bővületében inkább Árpád felé fordult,⁴⁷ sőt meg is erősödött: az egyre szélesedő rétegeket elérő közoktatásban tanították, és a század második felében is népszerű művészeti téma maradt. A székely írás azonban éppen a 19. század elején vált lassan le a továbbra is vonzó hunhagyományról, így ennek révén már nehezen kerülhetett volna be azok közé az identitáselemek közé, amelyek a reformkorban formálódó új nemzettudatban kanonizálódtak: a székely írás hun eredetét olyanok is kétségesnek kezdték gondolni, akik egyébként sem a székely írás létezésében, sem a székelyek hun származásában nem kételkedtek.

Ráadásul a székely írással korábban szorosan összekapcsolt héber nyelvrokonságot ebben az időben már végképp nem lehetett komolyan venni, akkor sem, ha maradt még néhány híve: Európában már régen lefutott, de Magyarországon is avítnak számított ez a fajta nyelvészkedés. A székely írás héber rokonítással való bensőséges viszonya tehát csak fokozta a székely írással kapcsolatos kétségeket, a tudományos szemlélet gyökeres megváltozása miatt paradox módon éppen azok korábbi munkái ébreszthettek gyanút iránta, akik néhány évtizeddel korábban a leglelkesebben védelmezték.

A kételkedés legstabilabb alapköve viszont az volt, hogy a székely írásnak továbbra sem volt igazi, megnézhető, valamelyest réginek vagy „eredetinek” látszó székelyföldi emléke.

Míndez magyarázza, hogy a székely írás iránti tudományos érdeklődés a 19. század elejére jócskán lanyhult: a reformkor pezsgő szellemi életéhez képest kevesen tartották érdemesnek a székely írást arra, hogy foglalkozzanak vele. Abban a néhány munkában, amelyben helyet kapott, a székely írás kérdése a Bod Péter által megnyitott hagyományt követve egyrészt átkerült a nyelvtanokból a magyar irodalom történetébe, másrészt visszakerült az egykori krónikák helyébe lépő művelődéstörténeti orientációjú történettudományba, hol inkább, hol kevésbé – többnyire inkább – összegubancolódva romantikus történeti álmokkal.

Révai Miklós 1808-ban kiadott *Elaboratior Grammatica Hungarica*, azaz *Tüzetes magyar nyelvtan* című munkájába beillesztette ugyan Bél Mátyás és Károni János két betűsorát, annak ellenére, hogy a székelyek betűit „koholmányoknak” tartotta, amelyet szerinte a székelyek elég régen, de már a Kárpát-medencében élve alakítottak ki. A szintén akkoriban írt *Magyar literatúrában*⁴⁸ ezt részletesebben is kifejtette: a hun–magyar rokonságot nem vonta kétségbe, s azt sem, hogy a hunoknak volt írásuk, de szerinte ismert ábécéjüket csak azért gyártották a székelyek, mert „ez a régi és magát a többi magyaroktól megkülönböztető nemzet különös betűk nélkül sem akart lenni”, a jobbról balra ha-

47 Árpád és a honfoglalás kultuszának kialakulásáról lásd: Mikos, 2010.

48 *Magyar literatúra, vagy is: A' magyar deáki történet* címmel Horvát István adta ki 1833-ban, a Tudományos Gyűjteményben.

ladó írásirány pedig semmiféle keleti eredetet nem bizonyít, mert csak a rovó kényelmét szolgálta.⁴⁹

A reformkor ábrándos lelkű őskeresőinek munkáiban a magyar nép ősi ségének bizonyítására fölhozott érvek közül a székely írás sem maradt ki. Horvát István 1819-ben még erősen kétségesnek találta, hogy a kereszténység fölvétele előtt a magyaroknak lett volna írásuk, s azt sem látta bizonyítotttnak, hogy a magyarok a hunok és szkíták utódai lennének. Azt nem tagadta, hogy a székelyek saját betűkkel írtak, de írásuk eredetét bizonytalannak látta. Hat évvel később kiadott hírhedt könyvében, az 1825-ben megjelent *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből* címűben viszont már az egész világot magyarokkal népesítette be, s azt fejtegette, hogy a szittyia betűk azonosak a leg-szebb római nagybetűkkel, s eredetileg vásznakba szőtték, azaz *be-tűzték* a betűket. Az egyiptomi hieroglifák szerinte könnyedén elolvashatók a székely ábécé segítségével.⁵⁰

Kiss Bálint református lelkész, akit a néprajz mellett az őstörténet szintén érdekelt – ez irányú munkásságáért a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává is fogadta –, 1839-ben *Magyar régiségek* című kötetében a föníciai, héber, szír, arab és görög betűkkel egyeztetve a székely, pontosabban a „honos-mad-jar” írást: Kiss szerint ugyanis a magyarok Madajtól, Jáfet harmadik fiától származnak, s egyben a madaj-arok, vagyis médek utódai.⁵¹

Jerney János 1840-ben adta ki az akkor ismert székely írásos emlékeket – már nemcsak a Csíkszentmihályi Feliratot, hanem Telegdi *Rudimentáját* is.⁵² E két emlék kiadását és a székely írás ismertetését az általa fontos emlékek vélt túróci fakönyv bemutatásához és „szövegkiadásához” készítette, ezért írta meg „*kalauzúl a' hún-scitha literatura történetének vázlatát*”. Jerney és a valódi emlékek hitelét is rombolta, hogy a túróci fakönyvről kiderült, hamisítvány. A századelőt egy másik „gazdag lelet” is izgalomban tartotta, annak ellenére, hogy évtizedekkel korábban, a 18. században az akkoriak nemigen törődtek vele: a gellei imádságoskönyvnek nevezett „régiség”.⁵³

Toldy Ferenc 1851-ben megjelent *A magyar nemzeti irodalom történetében* önálló fejezetben foglalkozott az ősi magyar írásbeliséggel *A hún-magyar törzsök írásmesterségéről* címmel. Toldy szerint semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy a székelyek a hunok utódai, s írásukat is Ázsiából hozták, hiszen Attila udvarában voltak írástudók. Ő is megerősítette, s művének népszerűségével széles körben terjesztette azt a semmilyen forrással alá nem támasztható nézetet, hogy azért nem maradt ránk több emléke a hun-magyarok ősi írásának, mert a kereszténység erőszakkal tiltotta. Toldy kritikái hajlama egyszerűen nem működött, ha a székely írásról volt szó: azt hirdette, hogy eredetileg fő-

49 Révai, 1806. 1833.

50 Horvát, 1819.; Horvát, 1825. A *betű be-tűz-ből* való értelmezése már Jankovich Miklósnál föltűnt, lásd: Szabó, 1866/b. 265.

51 Kiss, 1839.

52 Jerney, 1840.

53 A túróci fakönyvről és a gellei imakönyvről lásd: Sándor, 2014. 280–284.

lülről lefelé írták a betűket, kételkedett a Csíkszentmihályi és az Énlaki Felirat valódiságában, de habozás nélkül a becses emlékek közé sorolta az úgynevezett gellei imádságoskönyvet s a túróci fakönyvet.⁵⁴

A tévedések, hamisítványok, a továbbra is hiányzó „ősi emlékek”, a meghaladott héber rokonítással való kapcsolat tehát aláásta a székely írás hitelét, s akiknek szemében nem, azok is egyre inkább a székelyek, s nem a teljes magyarság egykori tulajdonaként értelmezték: láttuk, hogy még Toldy is, aki az elterjedtebb megnevezéstől eltérően nem hun–szkíta, hanem hun–magyar írásnak nevezte, valójában a székelyek által megőrzött örökségnek tartotta.

A század derekán túl, amikor Orbán Balázs 1864-ben az énlaki unitárius templom egyik mennyezeti kazettájában végre talált egy valódi, a helyén meglévő székely írásos feliratot,⁵⁵ s nem sokkal később Szabó Károly elkészítette háromrészes, a székely írás kutatásának történetében mérföldkőnek számító tanulmányát,⁵⁶ már késő volt ahhoz, hogy a székely írás szerepet kapjon a történetírás által preferált nemzeti identitáselemek között. Ráadásul Szabónál sem volt világos, hogy a teljes magyarságra kiterjeszti-e az írás ismeretét: a székelyeket hun eredetűnek tartotta, és a hun származás bizonyítékának vélte a székely írás meglétét, melynek eredete szerinte „fajunk ősi, éjszaknyugoti ázsiai honába helyezendő”.⁵⁷

Fordulatot a 20. század hozott: a székely írással tudományos módszerekkel foglalkozók közül Sebestyén Gyula és Németh Gyula is úgy vélte, hogy egykor a teljes magyarság ismerte és használta a székely írást,⁵⁸ a cserkészmozgalom pedig minden korábbi törekvésnél sikeresebben terjesztette az írás ismeretét. A múlt bizonyos vonatkozásait végképp eltörölni szándékozó kommunista diktatúra éveiben nem jelent meg a székely írásról tudományos publikáció, de a lazuló „létező szocializmus” éveiben is alig. A székely írás szimbolikus értelmezésében a nagy fordulat a 21. század első évtizedében következett be: már a rendszerváltást követően megindult a szubkulturális virágzás, de a székely írás valójában az infokommunikációs eszközöknek kö-

54 Toldy, 1851.

55 Szabó, 1864.

56 Szabó, 1866/a.; Szabó, 1866/b. Az első és a harmadik közlemény tartalmazza az irodalom ismertetését és kritikáját, világosabban, mint ötven évvel később Sebestyén munkája (Sebestyén, 1915.). A második részben az általa hitelesnek tartott emlékeket ismertette, saját megfigyelésével együtt. Lényeges előrelépés volt a korábbi próbálkozásokhoz képest, hogy Szabó csak azokat az emlékeket tartotta valódinak, amelyek hitelességét azóta sem cáfolták meg: az Énlaki és a Csíkszentmihályi Feliratot, valamint Telegdi János tankönyvét. Szintén a második közleményben leplezte le a hamisítványokat. Szabó fölhívta a figyelmet arra, hogy a Strahlenberg által közölt türk síremlékek feliratainak, illetve a székely ábécének „jellem, betűinek alakja, a betűk közti pontok használata föltűnőleg hasonlít” – akkor is fontos közlés volt ez, ha az ötlet talán Bod Péter marosvásárhelyi kéziratmásolatából származott, amelyet Szabó is tanulmányozott.

57 Szabó, 1866/b. 277.

58 Sebestyén, 1915.; Németh, 1934.; Róna-Tas András (Róna-Tas, 1996.) sem zárja ki ezt a lehetőséget. Arra nézve, hogy milyen érvek alapján tekintik a teljes magyarságnak, illetve csak a székelységének a székely írást, részletesen lásd: Sándor, 2014. 123–130.

szönhetően vált széles körben megismerhető „ósi magyar kinccsé”, a jelenkori politikai diskurzusban pedig a propagáló politikai erők narratívája szerint az egyik legfontosabb szimbólummá, amely a magyarság nemzeti identitását reprezentálja. Sajátos, hogy ilyesfajta gondolat korábban még a nemzetállam születésének idején sem fogalmazódott meg, amikor a „nemzeti gondolat” egyébként nagy hatással volt a történeti kutatásra.

Irodalom

Bél

1718 Bél Mátyás: *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio*. Lipcse, 1718.

Benkő

1994 Benkő Elek: Rovásírásos bejegyzések Miskolci Csulyak István peregrinációs albumában. *Erdélyi Múzeum*, 56. (1994) 1–2: 81–83.

1996/a. Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92. (1996) 1: 75–80.

1996/b. Benkő Elek: A siménfalvi rovás emlék és köre. In: *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 55–64.

2013 Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. 2 köt. Bp., 2013.

Bernhard

2001 Bernhard, Jan Andrea: *Petrus Dominicus Rosius a Porta peregrinációs albuma*. Kolozsvár, 2001.

Bod

2003 Bod Péter: *Magyar Athenas*. Sepsiszentgyörgy, 2003.

Bonfini

1995 Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Bp., 1995.

Csécsi

2009 Csécsi János: *Helyesírási-grammatikai megjegyzések*. Bp., 2009.

Dezsericzky

1753 Dezsericzky Ince: *De initiis ac majoribus hungarorum liber III. Qui est exegeticon de scythis, amazonibus, luinnis, atque magaris. opus reconditis antiquitatibus. memorialibus chronologiis, ac genealogiis, nec non inscriptione ét alphabeticó scythico haud ingratum futurum*. Buda, 1753.

Entz

1952 Entz Géza: XV–XVIII. századi bekarcolások falfestményeken. *Archaeológiai Értesítő*, 79. (1952) 1: 131–132.

Ferenczi

1988 Ferenczi Géza: Székely rovásszövegek megfejtéséhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 32. (1988) 1: 51–56.

1992 Ferenczi Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, 1992. 51–67.

1997 Ferenczi Géza: *Székely rovásírásos emlékek*. Székelyudvarhely, 1997.

Geleji Katona

1906 Geleji Katona István: *Magyar grammatikatska: a'vagy az igaz magyar írásban, és szollásban kévántató néhány szükséges Observatiok.* Bp., 1906.

Gyarmathi

1794 Gyarmathi Sámuel: *Okoskodva tanito magyar nyelvmester* I. Kolozsvár, 1794.

Hegedűs

2003 Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról.* Bp., 2003.

Horvát

1819 Horvát István: Bíráló Schwartner Márton Diplomatikájáról: II. közlemény. *Tudományos Gyűjtemény*, 3. (1819) 9: 65–89.

1825 Horvát István: *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből.* Pest, 1825.

Jakubovich

1935 Jakubovich Emil: A székely rovásírás legrégebb ábécéi. *Magyar Nyelv*, 31. (1935) 1–2: 1–17.

Jerney

1840 Jerney János: Közlemények a' hún-scita betűkkel írott Turócz vármegyei régiségéről. *Tudománytár*, 4. (1840) 8: 109–129.

1844 Jerney János: Némi világosítások az ismeretlen jellemű rohonczi írott könyvről. *Tudománytár*, 8. (1844) 15: 26–36.

Kézai

1999 Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* Ford.: Bollók János. Bp., 1999.

Kiss

1839 Kiss Bálint: *Magyar régiségek.* Pest, 1839.

Komáromi Csipkés

2008 Komáromi Csipkés György: *A magyar nyelv magyarázata. Hungaria illustrata.* Bp., 2008.

Komlóssy

2006 Komlóssy Gyöngyi: Ősi betűk – mitikus történelem. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 110. (2006) 5: 529–538.

2008 Komlóssy Gyöngyi: Ősi betűk, mitikus történelem II. Bél Mátyás és a rovásírás irodalmának hazai forrásai. In: *Varietas gentium. A XIII. Neolatin Világkongresszus előadásai.* Szerk.: Szörényi László – Lázár István. Szeged, 2008. 137–146.

2010 Komlóssy Gyöngyi: *A különös magyar nyelv.* Bp., 2010.

Kordé

2001 *A középkori székelység.* Szerk.: Kordé Zoltán. Csíkszereda, 2001.

Kristó

1996 Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről.* Szeged, 1996.

Mikos

2010 Mikos Éva: *Árpád pajzsa.* Bp., 2010.

Musnai

1936 Musnai László: Székely rovásírásos emlékek. *Magyar Nyelv*, 32. (1936) 7–8: 229–233.

Németh

1945 Németh Gyula: A székely írás új emléke: a homoródkarácsonyfalvi felirat. *Magyar Nyelv*, 41. (1945) 1–5: 11–16.

Oláh

2000 Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Bp., 2000.

Révai

1806 Révai Miklós: *Elaboratior Grammatica Hungarica I*. Pest, 1806.

1833 Révai Miklós: A magyar literatura vagyis: a magyar deáki történet. Első szakasz: A' hunnoknak deákságáról. *Tudományos Gyűjtemény*, 17. (1833) 2: 51–60.

Róna-Tas

1996 Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*. Bp., 1996.

Sándor

1991 Sándor Klára: *A Bolognai Rovásémlék*. Szeged, 1991.

2014 Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Bp., 2014.

Sebestyén

1909 Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Bp., 1909.

1915 Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Bp., 1915.

Strahlenberg

1730 Strahlenberg, Philip Johan von: *Das Nord- und Östliche Theil von Europa und Asia, In so weit solches Das gantze Russische Reich mit Siberien und der grossen Tataren in sich begreiffet, In einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuen Zeiten ... vorgestellt, Nebst einer ... Tabula polyglotta ... und einem Kalmuckischen Vocabulario ... einer ... Land-Charte von den benannten Ländern*. Stockholm, 1730. (Faksimile kiadás: Szeged, 1975.)

Szabó

1864 Szabó Károly: Az enlakai egyház ős székely betűkkel irt felirata. *Koszorú*, 2. (1864) 1: 522–523.

1866/a. Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 5. (1866) 14–17: 114–143.

1866/b. Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 6. (1866) 18–20: 106–130, 233–277.

Szalay

1857 Szalay László: *Verancsics Antal összes munkái*. 1. köt. Pest, 1857.

Székely

1960 Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*. Bp., 1960.

Thuróczy

2001 Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford.: Bellus Ibolya. Bp., 2001.

Toldy

1851 Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*. Pest, 1851.

Tóth

2012 Tóth Gergely: „Civilizált” őstörténet. *Történelmi Szemle*, 54. (2012) 2: 219–246.